

МЕХАНІЗМ ВИКОРИСТАННЯ НОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

MECHANISM OF USE OF NEW TECHNOLOGIES IN CRIMINAL PROCEEDINGS

Остафійчук Г.В.,

*кандидат юридичних наук, доцент кафедри цивільного,
господарського та кримінального права
Служби Безпеки України*

Стаття розглядає окремі елементи механізму застосування технічних засобів під час фіксування процесуальних, слідчих, негласних слідчих (розшукових) дій. Надається процедура механізму проведення процесуальних, слідчих розшукових дій. Визначаються компоненти оперативно-розшукової діяльності під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій та встановлюється їх розподіл у разі фіксації за допомогою технічних засобів. Надаються положення удосконалення проведення відеоконференції на стадії досудового та судового провадження. Пропонуються доповнення до чинного кримінального процесуального кодексу України.

Ключові слова: технічні засоби, відеоконференція, процесуальні, слідчі розшукові, негласні слідчі (розшукові) дії, слідчий, прокурор, слідчий суддя.

Статья рассматривает отдельные элементы механизма применения технических средств при фиксации процессуальных, следственных, негласных следственных (розыскных) действий. Рассмотрены отдельные элементы механизма проведения процессуальных, следственных розыскных действий на стадиях процесса. Определяются компоненты оперативно-розыскной деятельности при проведении негласных следственных (розыскных) действий. Внесены авторские предложения по установлению фактических данных, закрепление их как доказательств в уголовном процессе с помощью технических средств. Рассмотрен процессуальный механизм проведения видеоконференции на стадии досудебного и судебного производства. Вносятся дополнения, изменения, уточнения в действующее уголовное процессуальное законодательство Украины по техническому оформлению и применению.

Ключевые слова: технические средства, видеоконференция, процессуальные, следственные розыскные, негласные следственные (розыскные) действия, следователь, прокурор, следственный судья.

This article considers some elements of mechanism of technical means during recording of proceedings, investigators, undercover investigative (detective) of action. Provided mechanism of judicial procedure, investigators investigative actions. Identify components of operational activities during covert investigative (detective) of action and established their distribution in case of fixing by technical means. Cribs provisions improving conduct video conferencing in pretrial and trial proceedings. Proposed amendments to current Criminal Procedure Code of Ukraine.

Key words: hardware, video conferencing, procedural, investigative detective, undercover investigative (detective) actions, investigator, prosecutor, investigating judge.

Актуальність статті. Кримінально-процесуальна діяльність є специфічною галуззю права. З одного боку, за допомогою процедури кримінального процесу встановлюються обставини, які підлягають доказуванню у кримінальному провадженні, фактичні дані та докази, які вказують на особу, яка вчинила кримінальне правопорушення. З іншого – кримінальний процес захищає права та свободи особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, надає гарантії захисту від обвинувачення, а також забезпечує повне, неупереджене досудове розслідування та судовий розгляд кримінального провадження.

Одночасно розвиток юридичної науки змушує сприймати зазначені аксіоматичні положення з урахуванням переформатування та розстановки пріоритетних напрямків між державними та особовими інтересами на користь людини та громадянина.

За радянських часів наука кримінального процесу була підпорядкована лише принципу публічності під час досудового та судового провадження кримінального розгляду обставин правопорушення. Даний принцип був побудований таким чином, що всі

інститути кримінального процесу підкорялися одній юридичній силі, а саме, юридичним фактам. Зміна та реформування кримінального процесу на підставі конституційних положень призвела до встановлення засад змагальності, які визначили пріоритетними напрямками права та свободи людини у процесі.

Дане реформування пов'язане, з одного боку, посиленням боротьби з кримінальними проявами, а іншого – застосуванням нових технологій у разі закріплення обставин, які підлягають доказуванню. Боротьба з кримінальними проявами змушує законодавчі органи надати можливість стороні обвинувачення більш широких процесуальних повноважень таким чином, щоб встановити вину особи та не застосовувати відносно підозрюваного не обгрунтованого обвинувачення.

Чинний КПК України встановив нові елементи фіксації фактичних даних та доказів під час досудового розслідування за допомогою аудіо-, відеозапису, зняття інформації з транспортних, телекомунікаційних мереж, контроль вчинення злочину, проведення відеоконференції.

Дані новели законодавства були визначені глобалізацією, зростанням організованої, транснаціональної, корумпованої злочинності, посягання на безпеку і стабільний розвиток державних та суспільних інтересів, появи нових засобів та методів вчинення протиправних діянь. Практика протидії транснаціональній злочинності вимагає не тільки вдосконалення засобів і методів боротьби з нею, але створення нових процесуальних механізмів. Наукові розробки повинні бути встановлені на підставі нормативного забезпечення чинного законодавства з урахуванням практики використання правоохоронними органами технічних можливостей у разі фіксації кримінальних правопорушень.

Сьогодні можна констатувати, що, незважаючи на правозастосовні труднощі, слідчим, прокурором, оперативними підрозділами накопичено чималий досвід застосування технічних засобів під час фіксації доказів на стадіях кримінального провадження, що дозволяє об'єктивно і точно фіксувати процес доказування. Однак нові аспекти проблеми використання технічних засобів заслуговують на увагу та потребують наукового обґрунтування.

Наукові розробки технічних засобів у кримінальному провадженні були предметом розгляду галузевими науками: криміналістики, оперативно-розшукової діяльності, психології. Окремі положення застосування технічних засобів під час проведення слідчих розшукових дій були предметом розгляду кримінально процесуальним правом.

Необхідно вказати низку вчених, які надали механізм, процесуальне закріплення фактичних даних, застосування технічних засобів доказування під час судового розгляду кримінального провадження, а саме: О.М. Бандурка, В.П. Бахін, Н.С. Карпов, Ю.М. Грошевой, Т.М. Мірошниченко, Е.Д. Лукьянчиков, М.М. Міхеєнко, В.П. Шибіко, А.Я. Дубинський, С.М. Стахівський, С.В. Слінько та ін. [1; 2; 4; 5; 6; 7; 8].

Виклад загального матеріалу. Актуальність впровадження у процесуальну діяльність органів досудового розслідування технічних засобів, за допомогою яких слідчий отримує фактичні дані, які закріплюються, як докази сьогодні, не викликає сумнівів.

Необхідно зазначити, що перші кроки наука кримінально-процесуального циклу, криміналістика у разі застосування технічних засобів під час досудового розслідування визначала, як використання «криміналістичної техніки».

М.О. Селіванов надав широке поняття науково-технічних засобів у кримінальному процесі. На підставі аналізу теоретичних положень криміналістики, його методів використання у кримінальному процесі він визначив, що науково-технічні засоби є складовою криміналістичної техніки та запропонував теоретичне поняття, яке включає в себе не стільки сам технічний інструмент, скільки порядок, процедуру, прийоми та способи його застосування [9, с. 7–10].

Вузьке визначення застосування науково-технічних засобів у кримінальному процесі було розглянуто в наукових роботах А.Р. Белкіна, В.Ю. Шепітько та ін. [3, с. 130; 10, с. 127].

Ці автори визначали поняття науково-технічні засоби як збірне поняття, що відображає всю сукупність засобів, матеріалів, що використовуються органами досудового розслідування.

Вони пропонували методику використання, яка була розроблена на основі досягнення науки і техніки щодо збирання, закріплення, перевірки, оцінки та демонстрації доказів.

Дані автори запропонували класифікацію науково-технічних засобів, які використовуються у кримінальному процесі. Однак можна визначити, що класифікація має деякі прогалини, тому що чинне законодавство внесло зміни у КПК. У даному разі наука не встигла за практикою.

Аналіз діючого законодавства надає підстави для окремих уточнень щодо класифікації науково-технічних засобів.

В основу класифікації пропонується покласти результати проведення процесуальних, слідчих розшукових, негласних слідчих (розшукових) дій, які слідчий оцінює як докази, а саме: на підставі статусу учасника процесу та підрозділу на сторону обвинувачення, сторону захисту та учасників, які мають допоміжні функції під час проведення слідчих розшукових дій та беруть участь у закріпленні фактичних даних, визначення їх як доказів. Другою стороною концептуального розподілу є система використання технічних засобів у доказуванні обставин, які підлягають визначенню у кримінальному провадженні за допомогою збирання, оцінки та викладення висновків судом у вирок.

Слідчий під час проведення слідчих розшукових дій має процесуальні повноваження щодо фіксації даних дій за допомогою технічних засобів. Під час допиту слідчий фіксує його. Перед початком проведення даної слідчої дії слідчий вказує особі, відносно якої проводиться допит, що його показання будуть зафіксовані за допомогою технічних засобів, вказує технічні параметри апаратури. За необхідності слідчий має право залучати фахівця, який присутній під час допиту та фіксує його результати. Форма протоколу в даному разі може бути скороченою, бо є електронний носій, і у разі необхідності суд може перевірити та оглянути процедуру проведення слідчої дії.

Важливим моментом фіксування слідчих розшукових дій, а саме, слідчого експерименту, пред'явлення особи для впізнання, огляд трупа, ексгумація, освідування, є використання технічних засобів.

Прикладом є розгляд кримінальної справи Харківським апеляційним судом, коли обвинувачений почав заперечувати проти фактів, вказуючи, що слідчий йому погрожував, до нього було застосовано тиск. Суд ухвалив рішення щодо огляду відеозапису, де чітко було визначено, що показання підозрюваний на стадії досудового розслідування надав добровільно у присутності адвоката.

Нове положення КПК є фіксація технічними засобами результатів проведення негласних слідчих (розшукових) дій. Закон визначає, що підстави для проведення негласних слідчих (розшукових) дій є ві-

домості про злочин, особу, яка його вчинила. Таким чином, можна констатувати, що елементи оперативно-розшукової роботи (ОРД) не визначені у КПК, але присутні, а у разі отримання фактичних даних, їх доказового значення повинно бути встановлено, виходячи з обставин кримінального правопорушення, складу злочину.

Як свідчить практика, використання ОРД є таємною діяльністю, яка за допомогою негласних дій встановлює обставини кримінального правопорушення. КПК України надає перелік даних дій: втручання у приватне спілкування, зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж, огляд та виїмка кореспонденції, обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи, негласне спостереження за особою або місцем, контроль за вчиненням злочину, використання конфіденційного співробітника.

Технічні засоби повинні використовуватися під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій. Треба зазначити, що законодавець не визначив елементи, які повинні використовуватися під час проведення даних дій. Формулювання правових норм визначено в загальному вигляді. Думаємо, це обумовлено тим, що прогнозувати, які технічні засоби можна, а які не можна використовувати найближчим часом, встановити практично неможливо. Правове регулювання дозволяє практичним працівникам впроваджувати в методику і тактику проведення слідчих розшукових дій нові технології, а також технічні засоби.

Важко визначити механізм їх проведення, бо слідчий не має практичного досвіду щодо проведення даних дій, однак він має процесуальні повноваження щодо надання доручення на проведення даних дій оперативним підрозділам.

У даному разі механізм проведення даних дій виходить із практики ОРД, а саме оперативний співробітник встановлює технічну апаратуру, контролює відеозйомку, а результати надає слідчому. Останній складає постанову про проведення експертизи, яка вказує, що дійсно дана особа, яка вчиняла кримінальне правопорушення, є на відео-, аудіо-, електронному носії інформації.

Практика повинна встановити рівень захищеності результатів проведення негласних слідчих (розшукових) дій. Окремі результати даних дій впливають не тільки на обвинувачення, встановлення обставин кримінального правопорушення, але є загрозою життя для окремих учасників, які надають показання щодо викриття організованого злочинного угруповання.

Тому новелою КПК є використання під час проведення слідчої розшукової дії відеоконференцзв'язку. Дана слідча дія була впроваджена на підставі технічних засобів, таких як кінозйомка, фотографування, аудіо- відеозапис, що підкріплено методичними рекомендаціями науки криміналістики.

Разом із тим використання відеоконференцзв'язку на стадії досудового провадження, незважаючи на напрацьовану практику, не має чіткого теоретичного, наукового та методичного забезпечення.

Відеоконференцзв'язок – це нова технологія, але вона вже знайшла широке застосування в різних сферах, таких як управління, дистанційне навчання, медицина, оперативний контроль, безпека, кримінальне судочинство та ін.

Основою даної процесуальної, слідчої розшукової дії є безпосередність, усність. Застосування відеоконференцзв'язку на всіх стадіях кримінального провадження забезпечує виконання такої мети: підвищення швидкості, неупередженості, результативності провадження при неухильному дотриманні засад, гарантій прав і свобод людини та громадянина; скорочення терміну судового розгляду; забезпечення безпеки свідків, потерпілих та інших учасників кримінального процесу; скорочення фінансових витрат на провадження слідчих та судових дій; виконання міжнародного запиту про правову допомогу. Підвищення результативності використання нових технічних розробок, відеоконференцзв'язку для досягнення позначеної мети обумовлює необхідність розробки пропозицій щодо удосконалення процесуальних правових норм.

Висновки. Застосування у кримінальному провадженні дистанційно технічних засобів, технологій повинно здійснюватися на підставі закону. Під час проведення процесуальних, слідчих розшукових, негласних слідчих (розшукових) дій слідчий повинен прийняти процесуальне рішення щодо проведення окремих процесуальних дій, які обмежують процесуальні права та свободи особи, відносно якої проводиться кримінальне переслідування, яке повинен погодити з прокурором та отримати ухвалу слідчого судді, який повинен перевірити матеріали відносно підозрюваного та надати згоду на проведення слідчої дії. Перевірка подання слідчого слідчим суддею повинно контролювати процесуальні дії слідчого, а у разі встановлення порушення закону суддя повинен скласти ухвалу щодо застосування відносно слідчого міри процесуальної відповідальності.

Даним положенням слід доповнити ст. 107 КПК України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бандурка О.М. Теорія і практика оперативно-розшукової діяльності / О.М. Бандурка. – Харків. Золота миля. 2012. – 620 с.
2. Бахин В.П. Матеріали к изучению практики борьбы с преступностью / В.П. Бахин, Н.С. Карпов. – К. – Национальная академия внут. дел. – 2007. – 429 с.
3. Белкін А.Р. Теорія доказування в уголовном судопроизводстве / А.Р. Белкин. – М. – Норма. – 2005. – 328 с.
4. Грошевой Ю.М. Нове у кримінально-процесуальному законодавстві України / Ю.М. Грошевой, Т.М. Мірошніченко. – Харків. – Основа. – 2002. – 110 с.
5. Лукьянчиков Е.Д. Методичні засади інформаційного забезпечення розслідування злочинів / Е.Д. Лукьянчиков. – К. – Нац. академія внутр. справ. 2005. – 359 с.

6. Міхеєнко М.М. Науков.-практичний коментар Кримінального процесуального кодексу України / М.М. Міхеєнко, В.П. Шибіко, А.Я. Дубинський. – К. – Наукова думка. – 1997. – 410 с.
7. Стахівський С.М. Слідчі дії як основні засоби збирання доказів / С.М. Стахівський. – К. – Атака. – 2009. – 64 с.
8. Слінько С.В. Теорія та практика реформування досудового розслідування / С.В. Слінько. – Харків. – Владимирів. – 2011. – 280 с.
9. Селиванов Н.А. Советское состояние криминалистической техники и пути ее развития / Н.А. Селиванов. Вопросы криминалистики. – М.: Госюриздат. – 1962. – № 6 – С. 7–10.
10. Шепітько В.Ю. Криміналістика / В.Ю. Шепітько. – Харків. Національна юридична академія ім. Я. Мудрого. – 2010. – 462 с.

УДК 343.1

СПІВВІДНОШЕННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ПРОЦЕСУАЛЬНОЇ ФОРМИ Й НОРМ МОРАЛІ

THE CORRELATION CRIMINAL PROCEDURAL FORM AND NORMS OF MORALITY

Трофименко В.М.,

кандидат юридичних наук, доцент,

докторант кафедри кримінального процесу

Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

У статті аналізуються окремі питання співвідношення кримінальної процесуальної форми та норм моралі. З'ясовано, що моральні норми відіграють у сфері кримінального процесу важливу роль. Вони не тільки є гарантією дотримання правових норм, впливають на правосвідомість осіб, які здійснюють кримінальне провадження, становлять сутність їхньої професійної етики, а й, будучи закріпленими у правових нормах, безпосередньо впливають на кримінальну процесуальну форму, визначаючи особливості її окремих процедур.

Ключові слова: процесуальна форма, кримінальне провадження, кримінальні процесуальні відносини, норми моралі, обрядність.

В статье анализируются отдельные вопросы соотношения уголовной процессуальной формы и норм морали. Выяснено, что моральные нормы играют в сфере уголовного процесса важную роль. Они не только выступают гарантией соблюдения правовых норм, влияющих на правосознание лиц, осуществляющих уголовное производство, составляют сущность их профессиональной этики, а и, будучи закрепленными в правовых нормах, оказывают непосредственное влияние на уголовную процессуальную форму, определяя особенности ее отдельных процедур.

Ключевые слова: процессуальная форма, уголовное производство, уголовные процессуальные отношения, нормы морали, обрядность.

The selected issues of correlation criminal procedural forms and norms of morality are analyzed in the article. We found out, that moral norms play an important role in the sphere of criminal process. They are not only a guarantee observance of legal norms, affect on legal consciousness of persons, carrying out criminal proceedings, they constitute the essence of their professional ethics, and being enshrined in the law make a direct impact on criminal procedural form, determining features of individual procedures.

Key words: procedural form, criminal proceeding, criminal procedural matters, norms of morality, ritualism.

Актуальність теми. Велике значення у сфері кримінального процесу відіграють моральні норми, які не тільки є гарантією дотримання правових норм, впливають на правосвідомість осіб, котрі здійснюють кримінальне провадження, становлять сутність їхньої професійної етики, а й, будучи закріпленими у правових нормах, безпосередньо впливають на кримінальну процесуальну форму, визначаючи особливості її окремих процедур.

Ураховуючи багатоаспектність питання співвідношення правових (зокрема кримінальних процесуальних) норм і моралі, звернімося до аналізу лише того його сегмента, який стосується впливу моральних норм на кримінальні процесуальні норми, що визначають процесуальну форму криміналь-

ного провадження, адже традиційно саме цей аспект взаємозв'язку вказаних норм залишається недостатньо дослідженим.

Перш ніж перейти до дослідження цієї проблеми, зазначимо, що саме в силу нерозривного зв'язку кримінальних процесуальних і моральних норм, впливу останніх на правове регулювання кримінальної процесуальної діяльності указані питання були предметом наукового аналізу кількох поколінь учених у галузі кримінального процесу. Роботи видатних дореволюційних юристів: О.Ф. Кістяківського, А.Ф. Коні, П.І. Люблінського, І.Я. Фойницького – становлять фундамент сучасних підходів до розуміння значення моральних основ кримінального процесу. У радянський період світ побачили фундаменталь-